

Barta Róbert:

A balkáni viszonyok 1931-ben Carlile Aylmer Macartney előadásának tükrében

BEVEZETÉS

Carlile Aylmer Macartney neve a hazai és nemzetközi történelem társadalom előtt leginkább az 1938 és 1945 közötti időszakban Magyarország mellett kifejtett aktív diplomáciai, politikai és propaganda „lobbi” tevékenysége, valamint a brit és amerikai egyetemeken évtizedekig tankönyvként használt történeti munkái¹ révén ismert. A modernkori brit–magyar kapcsolatok diplomácia- és politikatörténeti vonatkozásaival foglalkozó hazai és külföldi szakemberek a skót származású, jómódú, Észak-Írországból származó családba született brit történész Magyarországgal kapcsolatos tevékenységének különféle vonatkozásait már érintették,²azonban „Macartney Elemérről”³még

¹ Macartney, Carlile Aylmer: *October Fifteenth. A History of Modern Hungary 1929–1945. I–II.* Edinburgh, 1956–1957. Magyar kiadása: Carlile Aylmer Macartney: *Október tizenötödike. A modern Magyarország története 1929–1945. I–II.* Bp., 2006.; Macartney, Carlile Aylmer: *Hungary. (The Modern World. A Survey of Historical Forces.)* Foreword by H. A. L. Fischer. London, 1934. Magyar kiadása: Macartney, Carlile Aylmer: *Magyarország.* Ford. Fest Sándor–Kállay Miklós. Bp., 1936.; Macartney, Carlile Aylmer: *Hungary. From Ninth Century Origins to the 1956 uprising.* New Brunswick–London, 2009. (A kötet az 1962-es kiadás reprintje.); Macartney, Carlile Aylmer: *The Habsburg Empire 1790–1918.* London, 1969. (Reprinted with Correction 1971.)

² Evans, Robert John Weston: The Making of October Fifteenth. C. A. Macartney and his Correspondents. In: *British-Hungarian Relations since 1848.* Szerk. László Péter–Martyn Rady London, 2004. 259–271.; Seton-Watson, Hugh: *Carlile Aylmer Macartney 1895–1978.* Proceedings of The British Academy, LXVII. London, 1981. 411–432.; Beretzky Ágnes: *Scotus Viator és Macartney Elemér: Magyarország-kép változó előjelekkel (1905–1945).* Bp., 2005.; Lojkó Miklós: C. A. Macartney and Central Europe. = *European Review of History* 6, 1999. 1. sz. 37–57.; Czigány Lóránt: Trianon angol kritikusa. Száz éve született „Macartney Elemér” = *Magyar Nemzet* 1, 1995. 19. sz. 14.; László Péter: The Political Conflict between R. W. Seton-Watson and C. A. Macartney over Hungary. In: *British-Hungarian Relations since 1848.* Szerk. László Péter–Martyn Rady, London 2004. 167–193.; Ránki György: Találkozásaim Macartney Elemérről. = *Élet és Irodalom*, 1978. 27. sz. 6.

³ A brit és a magyar közvélemény főként a második világháború első éveiben, magyar nyelven sugárzott BBC rádió adásain keresztül ismerhette meg Macart-

nem született tudományos igényű, átfogó magyar nyelvű feldolgozás. Ismertségét az is jelzi, hogy az online térben a nevére keresve a *Google* több mint százezer, de a szűkebb hazai keresztmetszetű *hungaricana.hu* is ötszáznál több találatot jelez. A rendszeresen és sokat publikáló, ezért talán grafománnak is nevezhető Macartney pályája során a történelmi és a közéleti, diplomáciai tevékenység szorosan összekapcsolódott. Macartney 1926 és 1978 között publikált,⁴ számos Magyarországgal foglalkozó szaktörténelmi munkája több kiadást is megélt, bizonyíthatóan alakítva a korabeli brit és angol nyelven olvasó más országok közvéleményének Magyarország képét.

Carlile Aylmer Macartney 1931-es, az alábbiakban közlésre kerülő Balkánról szóló előadása, mely a londoni Royal Institute of International Affairs (Chatham House) székházában hangzott el, jelzi a szerző mélyreható jártasságát a balkáni térség és a tágabbi kelet-közép-európai régió új-és legújabbkori történetében, valamint alapos ismereteit az itt élő népek etnikai, vallási viszonyai és ezek interakciói tekintetében.⁵ A brit történész alapos és naprakész ismereteit részben a Népszövetség alkalmazottjaként a közép-kelet-európai és a balkáni térségbe irányuló folyamatos utazásaival, részben a magyarság iránti lankadatlan érdeklődése révén szerezte; 1921 és 1940 között majdnem minden évben járt Magyarországon.

ney magyarosított nevét. Rádiós szerepléséről bővebben: Pál Mónika: „Jó estét kívánok, itt Macartney Elemér beszél.” C. A. Macartney és a BBC magyar adása. In. *Angliától Nagy-Britanniáig. Magyar kutatók tanulmányai a brit történelemről*. Szerk. Frank Tibor. Bp., 2004. 340–357.; A korabeli brit–magyar kapcsolatokról: Romsics Ignác: A brit külpolitika és a „magyar kérdés” 1914–1946. = *Századok*, 1996. 2. sz. 273–339.; Tágabb közép-európai kitekintéssel: Gábor Bátonyi: *Britain and Central Europe 1918–1933*. Oxford, 1999.

⁴ *Studies on Early Hungarian and Pontic History*. In. *Variorum collected studies*. Szerk. Czigány, Lóránt– Péter, László, Aldershot, 1999. A kötet Macartney 17 tanulmányát tartalmazza a korai és érett középkori Magyarországról, valamint Hugh Seton-Watson nekrológiát és Macartney műveinek hét oldalas, a szerkesztők által 1915-től kronologikusan válogatott listáját.

⁵ Macartney előadását a vita összefoglalója követte. Az előadás és a vitáról készült jegyzőkönyv magyar nyelvű közlése: Barta Róbert: *A magyarság vonzásában*. Válogatás Carlile Aylmer Macartney írásaiból és beszédeiből. Debrecen, 2021. 107–121.

Forrásközlés

C. A. MACARTNEY: POLITIKAI KAPCSOLATOK A BALKÁNON⁶

A levezető elnök⁷ megnyitja a tanácskozást és elmondja, hogy a mai téma a balkáni államok egymás közötti kapcsolatait tekint át, mert ezek a kapcsolatok erőteljesen befolyásolják a szóban forgó államok belső helyzetét is. Ezek után röviden kitért a különböző államokra. Albánia, fejtette ki, szép fejlődés előtt áll és több lesz, mint földrajzi fogalom, amennyiben az új albán generáció túllép a török uralom örökségén. Az országban jelenleg tapasztalható olasz befolyás sokakat dühít, mert Olaszország nem segít Albánián, másokat már az is elszomorít, hogy az olaszok egyáltalán ott vannak. Görögország egészen mostanáig egyet jelent Mr. Venezelos⁸ kormányzásával, aki a testületi kormányzás helyett mindent egyedül akar irányítani. Mr. Venezelos mostani látogatása Rómában és Belgrádban és általában véve a politikája azt jelzi, hogy sem francia, sem olasz irányba nem kíván elmozdulni, hanem inkább mediterrán államférfiként a mediterrán térségre koncentrál. Bulgáriában ebben az évben általános választás tartottak. A bolgárookra nagyon jellemző, hogy ott mindenki úgy véli, hogy saját magának kell parlamenti képviselővé válnia, minden parlamenti képviselő kormánytag akar lenni és minden kormánytag élete végéig meg kívánja tartani hivatalát. Ami az olasz befolyást illeti, az uralkodó házassága miatt ez egyértelműen erősödni fog, bár ez a frigy nem politikai okokból kötöttet.

Végül a levezető elnök reményét fejezte ki, hogy az eszmecsere középpontjában Jugoszlávia lesz, ahol a belpolitika normális működését a mai napig a korrump és eredménytelen kormányzás akadályozza. A jugoszláv kormány semmilyen tekintetben nem képviseli a népet és valódi tá-

⁶ *Political relations in the Balkans*. Adress given by a Section Meeting on February 2nd, 1931. by Mr. C. A. Macartney. Sir Edward Boyle, Bart., in the Chair. Royal Institute of International Affairs (RIIA), Chatham House, London. Library of RIIA, 8/120. Az itt közölt előadás és vita szövege a szerző saját fordítása.

⁷ Sir Edward G. Boyle (1878–1945) jogász, politikus közhivatalnok. Balkán szakértőként 1915-ben a szerb ügyekkel kapcsolatos brit megbízottként tevékenykedett. A két világháború között a Balkan Committee és a Royal Institute of International Affairs aktív tagja. Életéről bővebben online: Knight Family of Seattle, <https://timknightseattle.wordpress.com/2019/12/08/sir-edward-boyle-2nd-baronet/> — 2021. augusztus 16.

⁸ Elefthérios Venizélosz (1864–1936) görög politikus, államférfi. 1910 és 1920, valamint 1928 és 1933 között többször is miniszterelnök. A modern Görögország megteremtője és a pánhellén eszme elkötelezett híve. Életéről bővebben online: Britannica, <https://www.britannica.com/biography/Eleutherios-Venizelos> — 2021. augusztus 16.

mogatottsága csak szlovén területeken van, ott is csak azért, mert az olasz uralom alatt élő szlovének elnyomása miatti elégedetlenséget használja ki. Az összes balkáni probléma valószínűleg Macedóniában összpontosul. Két ismert macedón politikus, Mr. Csalev Skopje-i polgármester és Mr. Anasztazov, Mr. Davidovics pártjának politikusa, mostani londoni látogatásuk alkalmával nem adhatott interjút a jugoszláv nagykövetségben. Pedig csak azt akarták elérni, hogy elmondhassák, ők egy független macedón parlamentet akarnak létrehozni. A horvátok évszázadok óta az európai civilizáció részei; a macedónoknak különösen termékeny földjeik vannak, ahol évente kétszer is lehet aratni és erőteljes, tehetséges, aktív nép él ott; a szerbek bátor harcosok, meggyerők és demokratikus gondolkodásmódúak. Mindezek nagy lehetőségeket jelentenek, de amíg a horvát és macedón kérdés nem oldódik meg és nem lesz új jugoszláv kormány, addig aligha lesz esély igazi változásra.

MR. MACARTNEY ELŐADÁSA

A Balkán hagyományosan Európa békétlen térsége, és ez a békétlenség nem csupán az ott élő népek erőszakosságának köszönhető, hanem a kívülről jövő intrikáknak és befolyásoknak is. Jelenleg is ez a helyzet és annak ellenére, hogy a hagyományos ellenségeskedések okai már jórészt megszűntek, a békétlenség továbbra is fennáll és nincs igazi magyarázat arra, hogy miért. Úgy gondolom, hogy a közeljövőben nincs arra sok remény, hogy az ottani helyzet javuljon, de amennyiben a legfőbb problémák ügyében elmozdulás történik, úgy a távolabbi jövőben a balkáni helyzet javulhat.

A Párizs környéki békék óta eltelt időszakban és a balkáni helyzetet tekintve három olyan tényezőt látok, melyek meghatározzák a térség viszonyait. Az első: a 19. században és a 20. század elején a térségbeli területek hovatarozására a dinamikus és folyamatos változás volt jellemző. Az Oszmán Birodalom „Európa beteg embere” volt és fokozatosan elveszítette balkáni területeit. Ebből természetesen következett, hogy a létrejövő balkáni államok mindegyike az Oszmán Birodalom utódállamának tartotta magát és folyamatos izgalommal tekintett a külső tényezőkre. Másodszor: a balkáni államok kicsik, gyengék és szegények voltak, az őket körülvevő hatalmak (Ausztria-Magyarország, Oroszország) erősek és gazdagok. Harmadszor: az említett két birodalom nem tekintett semlegesként a térségre, hanem folyamatos célként hirdették a balkáni politikai befolyásszerzést, és amennyiben lehetséges, a területi gyarapodást is. Ezeknek a hatalmaknak a célja Konstantinápoly megszerzése

volt, és ezért vitték be a balkáni ügyeket az európai diplomáciába, olyan kérdéseket helyezve reflektorfénybe, mint például, hogy melyik kis állam legyen a teljesen jelentéktelen novibazári szandzsák új birtokosa.

Mindezek a körülmények mára megváltoztak. Sem Ausztria, sem Magyarország nem fogalmozik a Balkánnal, a Szovjetunió az utóbbi években teljes érdektelenséget mutatott és náluk ez a következő ötéves terv végéig így is marad. Az igaz, hogy az orosz bolsevikok bizonyos mértékben jelen voltak a besszarábiai zavargások és az 1922-es bulgáriai forradalmi események mögött, de a Balkán iránt jelenleg nem mutatnak nagyobb érdeklődést, mint Németország, vagy a Távols-Kelet iránt. Egyetlen európai hatalom sem vette át Oroszország, vagy Ausztria-Magyarország helyét a Balkánon. A németek mindig a Bismarck-i tradícióhoz tartották magukat, miszerint a keleti kérdés annyit sem ér, mint egyetlen porosz gránátos katona élete. Ugyanakkor a német kereskedelmi utazók mindenhol jelen voltak a Balkánon, ezek a *jugend*-ek csak gitároztak és semmiféle politikai szerepük nem volt. Nagyon könnyű úgy politizálni, hogy nem is akarunk politizálni, és jó okunk van arra, hogy hálások legyünk a németeknek, hogy ők így tettek.

Jelenleg Franciaország és Olaszország az a két állam, amelyik ki akarja terjeszteni befolyását a Balkánra. Ebben a tekintetben ugyanolyan riválisok, mint Ausztria-Magyarország és Oroszország voltak a háború előtt, de ez a rivalizálás jelenleg másként zajlik. Céljaikat nem hirdetik olyan direkt módon, mint ahogyan az a háború előtt történt. Az ügyeket különféle aspektusokból közelítik meg és közvetlenül nem konfrontálódnak.

Franciaország a háború befejeződése óta az egész közép-és délkelet-európai térségben nagyon aktív. Nincsenek területszerző céljaik és egyetlen balkáni állam, vagy államok csoportja iránt sem érdeklődnek különösebben. Amivel igazán foglalkoztak mielőtt kiéleződött volna rivalizálásuk Olaszországgal, az a Rajna-vidék volt. A Rajna-vidék bebiztosítását tartották szem előtt a Balkánon is, így készek voltak minden olyan állam, vagy államok támogatására, melyek ellensúlyozni tudják Németországot és elfogadják a békerendszert, emellett fel kell használni a szláv népek németek iránti ellenszenvét. Meg vagyok arról győződve, hogy amennyiben a békerendszer egy erős Ausztriát, vagy Magyarországot teremtett volna, Franciaország jelenleg ezeket az országokat támogatná egy gyenge Jugoszlávia és Románia ellen. Miután azonban nem ez a helyzet, így Jugoszlávia és Románia felé közelednek, de főképpen Jugoszlávia felé. A jugoszlávok különösen érdekeltek a békerendszer fenntartásában, így ők a franciák természetes szövetsége-

seinek számítanak. Franciaország nem érdekelt abban, hogy a térség egyik nemzetét a másik ellen fordítsa. Megbíznak ottani szövetségeseikben, tudják, hogy a jugoszlávok és a románok nem tehetnek mást, minthogy támogatják őket. A többi ország felé lehetőség szerint baráti viszonyra törekednek, és miközben diplomáciai, morális és pénzügyi eszközökkel támogatják a jugoszlávokat és a románokat, arra törekednek, hogy a többi balkáni népek is jó viszonyt ápoljanak egymással. Ezért támogatják az összefogásukat és a különféle egységtörekvéseket, például a Duna Konföderáció tervét, vagy korábban a magyarországi Habsburg restauráció koncepcióját, és mindig jóindulatúak Bulgária irányába. Amennyiben azt mondjuk, hogy a jelenlegi békerendszer fenntartása a békét szolgálja, akkor azt is kell mondanunk, hogy a francia politika a béke politikája. De hozzá kell tennünk, hogy ez a politika a nagyhatalmi erőre alapozódik. Franciaország térségbeli protezsáltjai erőn felülfegyverkeznek, Jugoszlávia az államkassza 30%-át költi erre a célra, és a katonai erőre alapozott térségbeli francia politika veszélyes Délkelet-Európára.

Olaszország ügye egészen más. Olaszország jelenleg legalább olyan mértékben balkáni állam, mint Románia, amennyiben figyelembe vesszük az olaszok érdekeltségeit az Isztriai-félszigeten, a Dodekanész-szigeteken, vagy törekvéseiket Albániában és Dalmáciában. Olaszországnak a kezdetektől fogva ellensége volt Jugoszlávia és az olasz politika régóta a jugoszlávok meggyengítésén munkálkodik. Ami a jugoszlávok bosszantását illeti, ebben az olaszok igazi balkáni stílusban értek el sikereket. Az első időszakban, amikor még nagyhatalomnak és balkáni hatalomnak számítottak, még bizonytalankodtak (kivéve Fiume esetében), és esetlegesen alkalmazták a „húzd meg, ereszd meg” politikát. A Nápolyban és Szicíliában alkalmazott módszereket átültették az Isztriai-félsziget közigazgatásába. A foglyok főbelövése, az isztriai bírák megfélemlítése, a Bulgáriából átcsempésztett fegyverek, akik bombákat robbantottak a jugoszláv éttermekben és vasútállomásokon, különösen irritálták a jugoszlávokat. Másrészt Jugoszlávia meggyengítése tekintetében az olaszok kudarcot vallottak. Minden ilyen próbálkozásuk a visszájára fordult. A jugoszlávok szobrot állítottak Gavriló Pricipnek,⁹ mint a jugoszláv függetlenség atyjának; gyakran

⁹ Gavriló Pricip (1894–1918): A sarajevói merénylet elkövetése nyomán elhíresült boszniai szerb terrorista a szerbek egy részének megítélése szerint a szerb nép szabadsághőse. 1918-ban TBC miatt bekövetkezett halála a Monarchia Theresianstadt-i börtönében mártírrá tette őt a szerbek szemében és 1921-ben a jugoszláv kormány Sarajevóban emléktáblát helyezett el sírhelyénél. Azóta Szerbiában több szobrát is felavatták.

elcsodálkozom, hogy miért nem Gabriele d'Annunzionak¹⁰ állítottak emlékművet. Ez sokkal inkább indokolt lett volna, és felbosszantotta volna az olaszokat. Biztosíthatom önöket, hogy senki sem tett többet az egységes Jugoszláviáért, mint d'Annunzio.

Mióta Mussolini hatalomra került Olaszországban, azóta az olaszok sokkal komolyabban viszonyulnak a jugoszlávokhoz, módszeresen elszigetelik a jugoszlávok barátait és támogatják ellenségeiket. Az elmúlt évben az olasz-francia viszony a mélypontra jutott, részben azért, mert az olaszok egy franciaellenes szövetség létrehozását tervezték. Ez szintiszta balkáni politika. Csak röviden szólnék a különböző balkáni államok felé irányuló olasz politikáról. Először is Albánia. Úgy gondolom, hogy Albánia nehezen maradhat független egy igazi válsághelyzet esetén. Tény az, hogy az albánok nagy összegű hiteleket vettek fel, és ha ezeket vissza kellene fizetniük, mindez komoly nehézségeket okozna számukra, ugyanis ezeket a hiteleket teljesen értelmetlen dolgokra költötték. A tavalyi albán költségvetés teljes összegéből (31. 385. 000 aranyfrank) 14. 729. 000 aranyfrank ment el hadikiadásokra, ami a teljes költségvetés 47%-a. Az oktatási minisztérium égisze alatt olasz kiképzőtisztek irányítják a hadsereg fizikai felkészítését, és még egyéb csatornákon át az összes költségvetés mintegy 60%-a hadikiadásokra megy. Az olasz kommunista párt forrásai alapján, négy év alatt Olaszország 104 ezer puskát, 2 ezer géppuskát és az ezekhez szükséges lőszerket szállított Albániába. Még a legelkötelezettebb Albánia pártiak sem tagadják, hogy milyen szoros kapcsolatban áll az ország az olaszokkal.

Az olasz-magyar viszony az utóbbi években hasonlóan szorosra fonódott. Olaszország meg tudott szervezni egy revíziós blokkot, amelyben Olaszország mellett ott van Németország, Ausztria, Magyarország, Bulgária, Görögország és Törökország. Azt hiszem, hogy a nagypolitika dolga annak megítélése, hogy Olaszország mennyire megbízható állam. Az olaszok nem sokat nyerhetnek a békerendszer revíziójával, de ez az eszköz kiváló arra, hogy megnyerjék maguknak a magyarokat és a bolgárokat. A magyarok esetében ez már sikerült is, mert őket minden, revízióval kapcsolatos ügygel meg lehet nyerni. Kétségtelen, hogy a magyarok és az olaszok nagyon közel járnak egy nemzetközi szerződés megkötéséhez, és nem tudom, hogy zajlanak-e már ezzel kapcsolatban titkos tárgyalások.

¹⁰ Gabriele d'Annunzio (1863–1938) olasz költő, író, politikus. 1919 szeptemberében szabadsapatai élén elfoglalta Fiumét és a város környéki területekből létrehozta az 1920 decemberéig létezett Carnarói Köztársaságot. Akciójával komoly válságot okozott Olaszországban és felszította a balkáni szláv népek olasz ellenességét. Macartney erre utalt azzal, hogy d'Annunzio sokat tett a délszláv népek összefogásáért.

Az olaszok Romániához is próbáltak közeledni, de Károly román király nagyon jó viszonyt ápol unokatestvérével, a szerb uralkodóval és mióta az olaszok a békerendszer revíziójának az élharcosai, választaniuk kellett a magyarok és a románok között és ők a magyarokat választották. Az Avarescu¹¹ vezette romániai olaszbarát pártnak jelenleg nincs befolyása.

Bulgária esetében más a helyzet. A bolgárok és az olaszok természetes szövetségesek abban, hogy közösen gyűlölik Jugoszláviát és az olaszok Jugoszlávia elleni akcióit a bolgár sajtó mindig részletesen tárgyalja. De a bolgárok természetüknél fogva rendkívüli módon megbízhatatlanok és nagyon anyagiasak, míg az olaszokra az anyagiasság a legutóbbi időkig nem volt jellemző. Úgy gondolom, hogy a bolgárok mindig is azt tervezték, hogy nem függenek az olaszoktól. De történt egy-két kellemetlen incidens. Mr. Moloffot¹² franciabarátsággal vádolták meg és egy, a szófiai olasz nagykövet által pénzelt bolgár újság sajtóhadjáratot indított ellene. Az egész dolog rosszul sült el. Úgy gondolom, hogy erről Róma is értesült, mert az elmúlt néhány hónapban az olaszok taktikát váltottak és a macedóniai forradalmi szervezeteknek nyújtott támogatásaikat csökkentették, és egy részét átcsoportosították a bolgár kormánynak. Hirtelen nagyon készségesek váltak, iskolákat és kollégiumokat hoztak létre, adományozásba kezdtek, vagyis nemcsak a propagandára költöttek, így az utóbbi hónapokban Olaszország nagyon népszerű lett Bulgáriában. Mindezekhez jelenleg egy másik dolog is kapcsolódik; Borisz király házassága egy olasz hercegnővel. Ez egy szerelmi házasság, amit persze a politikusok megmosolyognak. Úgy tűnik számomra, hogy ezt a házasságot mindkét fél bizonyos fokú fenntartásokkal kezeli. Gyermeekáldás esetén mindkét fél fenntartja a jogot, hogy a házassági szerződést módosítsa, bár mindenki pozitív dolognak tartja a trónörökös jövetelét. Az olaszoknak nem sikerült elérniük, hogy az óvatos bolgárok túlságosan elköteleződjenek. Az összes bolgár párt politikája abban áll, hogy Jugoszláviát kivéve mindenki jó viszonyra kell törekedni, de nem szabad elköteleződniük odáig, hogy bárkivel is szövetségre lépjenek. Úgy gondolom, hogy ebben a tekintetben teljesen megbízhatóak. Tudják, hogy sokan szimpatizálnak velük Angliában, Németországban és Franciaországban, és egy esetleges olasz szövetséggel nem kockáztatják meg nyugati támogatóik elvesztését.

¹¹ Alexandru Avarescu (1859–1938) román katonatiszt, három alkalommal román miniszterelnök (1918, 1920–21, 1926–27). 1918-ban megalakította a Néppártot, melynek ő lett az elnöke, a párt programja az olasz fasiszta mintákat követte.

¹² Vladimir Moloff bolgár politikus, 1923-ban agrár és közoktatásügyi miniszter, 1926-ban pénzügyminiszter.

Az elmúlt évben, mialatt a franciák megpróbálták az összes balkáni nemzetet megbékíteni, az olaszok megpróbálták megosztani őket és valószínűleg ők voltak a sikerebbek. Jugoszlávia és Románia francia-barát, de az olaszok sikeresen megosztották e két állam szomszédjait. De másrésről, amennyiben a franciákat és az olaszokat a térségben kvázi ellenségeknek tekintjük, és figyelembe vesszük szövetségeseiket, akkor a franciák erősebbek. Számíthatnak Csehszlovákiára, Jugoszláviára és Romániára. Az olaszok oldalán csak Albánia, Magyarország és a bizonytalan Bulgária van, ezek sokkal gyengébb államok. Így a dolgok jórészt a görögökön és a törökökön múlnak. Amennyiben be lehet vonni őket egy olasz szövetségbe, akkor az erőviszonyok megváltoznak.

Nem terveztem azt, hogy a törökökről beszéljek. Nem rendelkezem elég ismerettel róluk. Úgy gondolom, hogy mindenkinek lehet mindent ígérgetni, de nem hiszem, hogy a törököknek bármilyen céljuk is lenne Európában. A görögöket tekintve a kérdés már érdekesebb. A háború befejeződése óta mesteri módon értenek ahhoz, hogy mindig a rivaldafényben legyenek. Néhány hónapja Venezelos szerződést kötött Törökországgal és az Agoraban lezajlott eseményen Bethlen gróf, a magyar miniszterelnök is jelen volt. Több újságban is azt állították, hogy Görögország el fogja kötelezni magát a revizionista blokk mellett, de Bethlen gróf egy magyar újságíróknak adott interjúban kijelentette, hogy: „Senki sem tudhatja a jövőt. Nem tudom, hogy mit hoz a jövő. A jelenlegi tényeket és helyzetet kell figyelembe venni. A szóban forgó országok között jó a viszony, de ez nem jelenti azt, hogy szövetségre lépnének egymással.”¹³ Ezek a mondatok bármit jelenthetnek, és én úgy gondolom, hogy Bethlen gróf valójában ezt úgy értelmezte, hogy bármi bekövetkezhet és ezzel úgy tudta felbosszantani Jugoszláviát és Romániát, hogy semmilyen irányba nem kötelezte el magát. Én nem hiszem, hogy Görögország egy ilyen revizionista blokkhoz csatlakozna. Úgy tűnik számomra, hogy ezzel mindent kockára tennének, és semmit sem nyernének. Ugyanezen az Agora-i találkozón Venezelos említette a görögök nagy álmát, a Bizánci Birodalom újraélesztését Konstantinápoly központtal, de nem hiszem, hogy ezt képesek lennének megvalósítani. Talán csak a Dodekanészosz-szigetek visszaszerzésében reménykedhetnek, de azokat az olaszok nem kínálják fel nekik. Bármilyen békerevízió esetében területi engedményeket kell tenniük Bulgáriának és a jugoszlávoknak, akiktől jogosan tartanak, és a görögök gyűlölik az olaszokat Korfu és a Dodekanészosz-szigetek miatt.

¹³ Bethlen István 1930. októberi ankarai látogatásáról: Romsics Ignác: *Bethlen István*. Politikai életrajz. Bp., 1991. 195.

Ami azt illeti, a görögök már megvalósították elképzeléseiket. A franciák egy mérsékelt németellenes szövetséget akarnak, az olaszok egy megosztott Délkelet-Európát, amely jugoszláv és esetenként franciaellenes, a görögök pedig egy olyan Balkánt, ahol az országok ki tudják védeni az európai hatalmak befolyását. De ezt nem lehet balkáni konföderációnak nevezni. Az egész dolog hat ország (Albánia, Bulgária, Jugoszlávia, Görögország, Románia, Törökország) között létrejött bilaterális egyezményekre épül. Ezek olyan egyezmények, amelyek kizárják az agressziót és egy harmadik féllel történő különalkut. Ennél szorosabb összefogás nem valószínűsíthető, főként azért, mert manapság szigorúan véve csak három állam számít balkáninak: Albánia, Bulgária és Görögország. Románia aligha balkáni állam és Jugoszláviának legalább annyi érdekeltsége van Közép-Európában, mint a Balkánon.

Megpróbáltam valamilyen irreális elemet találni a görög elképzelésekben, de nem sikerült. Úgy gondolom, hogy célkitűzésük reális. Amennyiben a balkáni államok összefognak, akkor meg tudják akadályozni azt, hogy külső függésbe kerüljenek. Egy ilyen típusú balkáni szövetséget valószínűleg Görögország fog vezetni. A balkáni népek közül ők a legfüggébb észjárásúak. Vélhetően személyes motiváció is hajtja Mr. Venezelos-t, aki úgy érzi, hogy ő nagyobb formátumú államférfi annál, hogy egy olyan kis ország belügyeivel foglalkozzon, mint Görögország. A görögök vezette balkáni blokk ötletét nem hivatalosan Mr. Papanastasiou¹⁴ képviseli, de e mögött Venezelos áll. De olyan fogalom, hogy nem hivatalos, nem létezik a Balkánon. Tavaly ősszel volt ezzel kapcsolatban egy félhivatalos konferencia Athénban, ahol reménykeltő eredmények születtek a kevésbé ellentmondásos ügyekben.

Hadd térjek ki egy röviden a várható fejleményekre és arra, hogy milyen tényezők nehezítik a balkáni államok közötti szorosabb kapcsolatokat. Egy valódi balkáni konföderációt kizártnak tartok és ezt a görögök sem akarják. Ez ugyanis túlságosan függ a külpolitikai helyzettől. Mindezt létrehozni azt jelentené, hogy az összes balkáni államnak át kell értékelnie viszonyát szövetségeseivel. Ez Bulgária esetében gond nélkül menne, de Jugoszlávia tekintetében már nem. Addig, amíg a görögök és a törökök nem tudják ellensúlyozni a franciák jugoszláv befolyását, addig a jugoszlávok álláspontja nem fog változni.

¹⁴ Alexandros Papanastasiou (1876–1936) görög jogász, szociológus, politikus. 1924-ben és 1932-ben miniszterelnök, Venezelos politikai bizalmasa.

Másrésről ott van a balkáni államok közötti szorosabb együttműködés lehetősége, amely hogyha megvalósulna, sokkal működőképesebb lenne a térség békéje szempontjából, mint a francia, vagy olasz orientáció. Úgy tűnik számomra, hogy ennek jók az esélyei és az ezzel kapcsolatos nehézségek nem áthidalhatatlanok, kivéve egyet: Macedónia ügyét, mely megítélésem szerint megkerülhetetlen probléma.

Görögország mostanra teljesen normalizálta államközi kapcsolatait Törökországgal és Albániával is elég jó viszonyban van. Van egy barátsági szerződésük Jugoszláviával, és a Szalonikiben lévő szabadkereskedelmi zóna is jól működik. A kapcsolatok Jugoszlávia és Románia között jók, mint ahogyan Jugoszlávia és Albánia között is. A balkáni konfliktusok jó része Bulgária köré koncentrálódik. Törökország az egyetlen ország a térségben, amely jó viszonyt ápol Bulgáriával, velük a bolgárok nemrég szerződést is kötöttek. Vannak persze konfliktusok a balkáni nemzetek között, de egyik sem olyan súlyos, mint Macedónia esetében. Például Románia kapcsán vannak problémák a Dobrudzsában élő bolgár kisebbséggel történő bánásmód tekintetében. A jelenlegi román földtörvény alapján csak román nemzetiségű személy birtokolhat földet Romániában; ez megfosztja földjeiktől a bolgár nemzeti kisebbséget. A bolgárok persze tiltakoznak ez ellen, de ez egy olyan ügy, melyet a román kormányzat jó szándékkal és nagylelkűséggel megoldhatna, és nem értjük, hogy miért nem teszik ezt meg. Megkérdeztem egy román barátomat a minap, hogy miért ilyen kérlelhetetlenek ebben az ügyben és ő egy román közmondással válaszolt: „Fukarkodik az ocsúval, pazarol a lisztel.” Még hozzátette azt is, hogy „nincs rá különösebb ok, hogy így viselkedünk velük, de mégis így teszünk.” Nagyjából 5 ezer fontra lenne szükség ahhoz, hogy ezeknek a bolgár kisebbségeknek a helyzete rendeződjön. A románoknak igazán szükségük van a bolgárok barátságára, és hogy felvásárolják tőlük az olajukat, így ez a befektetés számukra sokszorosan megtérülne.

Bulgária és Görögország esetében a nehézségek sokkal bonyolultabbak. Három probléma van itt: a pénzügyek, az égei-tengeri kikötő használat és a nemzeti kisebbségek. Mint mindig, a pénzügyi problémák a legaktuálisabbak, de mégsem ez a legsúlyosabb ügy. A lakosságcsere tekintetében kissé a bolgárok javára billen a mérleg. A görögök, hasonlóan más népekhez nem szeretnek pénzt kiadni a kezükből, és ahelyett, hogy kártalanították volna a bolgárokat, kiállítottak egy csomó számlát régi ügyekkel kapcsolatban (pl. városok felégetése 1903-ban és 1905-ben), melyeket összegeztek, ahelyett, hogy a bolgároknak adtak volna valamit. Aztán szüneteltették a bolgárok számára nagy

fontosságú kereskedelmi megállapodást, azzal a kikötéssel, hogyha a pénzügyi jóvátételi kérdésekben megegyeznek, akkor megújítják azt. Azt sem értem, hogy a bolgárok miért nem mondanak le a bizánci stílusú politizálásról. A vitatott összegek ugyanis nem jelentősek. Ugyanez a helyzet az égei-tengeri kijáráttal. Mr. Venezelos legutóbbi, nagyvonalú ajánlata alapján a görögök hajlandóak lettek volna égei-tengeri szabad kikötőt adni a bolgároknak a tengerparti zónában, vagy Szalonikinél, ahol ehhez hasonló területe a jugoszlávoknak már van. A bolgárok a mai napig nem fogadták el ezt az ajánlatot. Azt mondják, hogy nekik ez nem lényeges; a dolog számukra nem sürgős és különben sem a görögök dolga kikötőt adni számukra, mert a békeszerződésben a győztes hatalmak égei-tengeri kijáratot ígértek Bulgáriának. Azt hiszem, hogy érvelésük mögött az a félelem van, hogyha a görögöktől kapják meg a kikötőt, akkor azért a görögök kérnek is valamit, viszont a nagyhatalmaktól ingyen hozzájuthatnak. Az ügy nem tűnik különösebben bonyolultnak. Nem hiszem, hogy nagyon fájna a görögöknek, hogyha átadnának a bolgároknak egy kis területet, amely 17 órás vonatra van Szalonikitól.

A nemzeti kisebbségek tekintetében komolyabbak a nehézségek. 1930 őszén, a Balkán konferencián Venezelos ezzel kapcsolatban tartott egy bátor hangvételű beszédet. Ezek után sajtótájékoztató következett, ahol az alábbiakat mondta: "A nemzeti kisebbségi kérdés haladéktalan megoldása nélkül szó sem lehet balkáni konföderációról. A Balkánon élő nemzeti kisebbségeknek nincsenek saját iskoláik. Miért? Mert nem is igénylik. A békerendszer kötelez minket a kisebbségek védelmére, de arra nem, hogy mi adjunk nekik iskolákat." Ezzel le is zárta a dolgot. Amennyiben alaposan szemügyre vesszük a békeszerződéseket, akkor láthatjuk, hogy azok igenis kötelezik Mr. Venezelos-t arra, hogy iskolákat hozzon létre a nemzeti kisebbségek számára, még abban az esetben is, hogyha ezeket ők nem kezdeményezik. Az egyetlen feltétel a megfelelő arányban létező, nem görög népesség megléte. Mindenesetre nem hiszem, hogy a görögök különösebben meg akarják tagadni a bolgároktól az iskolák létrehozását. Utóbbiak mindig is zárt közösségben éltek. A gond a szerbekkel van, akik a békeszerződés alapján a görögök és a bolgárok közé szorultak. A görögök számára a bolgár nyelvű nemzeti kisebbség elismerése annak az elismerését is jelenti, hogy Jugoszláviában is vannak bolgár nemzeti kisebbségek, de ezt a szerbek sohasem fogadnák el. Ez az oka annak, hogy Szerbia miért ellenzi a görögök törekvéseit. A görögök és bolgárok közötti vitás kérdések valójában Jugoszláviától függenek.

Mindez egyetlen pontban sűrűsödik, és ez Macedónia. Problémát jelentett azoknak a birtokoknak a helyzete, amelyek Jugoszláviához kerültek, de Bulgáriában élő bolgár tulajdonosaik voltak. Ezeket a jugoszláv hatóságok lefoglalták és a szerbek abba sem egyeztek bele, hogy a határ mentén, 10 kilométeres szélességben legyen egy szabad zóna. A jóvátételi ügyeket rendezték és ebben a tekintetben a jugoszláv hatóságok jóval nagyvonalúbbak voltak, mint az olaszok. De ezekből a macedónok kimaradtak és számukra ez mai napig sem rendeződött.

Bulgáriát tekintve, hogyha önök közül még senki sem járt ott, úgy nehezen leírható, hogy a macedón kérdés milyen mértékben uralja a bolgár politikát. Csak kevés olyan hely van, ahol el lehet kerülni ezt a témát. Amennyiben az ember Várnába utazik, ott Dobrudzsáról beszélnek, hogyha pedig Pasmakli városába, ott Thrákia a téma. Mindenhol máshol Macedónia a fő kérdés. A *The Times* cikkei és a különböző brit kiadványok folyton azt hangoztatják, hogy a bolgár király milyen elkötelezett a macedón szervezetek elleni harcban és ezek legyőzése a legfőbb cél. Mindenesetre én ennek semmi jelét nem láttam.¹⁵ A macedón szervezkedések erősebbek, mint valaha és nincsenek jelei a gyengülésüknek. Tény az, hogy a bolgár kormány az elmúlt nyáron számos nyilatkozatában kiállt a Jugoszláviával fenntartandó jó kapcsolatok mellett és célul tűzték ki a macedón szervezetek feloszlátását. Az is igaz, hogy egy időben meghirdették az összes vezető és fegyveres letartóztatását, de ez nem történt meg. Egy másik alkalommal 80 macedón aktivistát letartóztattak, és elfogató parancsot adtak ki a mozgalom vezetője, Mihailov¹⁶ellen (aki mellett 270 bolgár ügyvéd ajánlkozott fel védőügyvédnek), de az elfogató parancsot nem hajtották végre. Nahum Tomalevszkij, a Protogeroff¹⁷-frakció tagjának meggyilkolásáért letartóztatott macedónok egyike, akit 15 éves börtönbüntetésre ítélték, kisebbfajta szenzációt okozott azzal,

¹⁵ Macartney-nek részletekbe menő ismeretei voltak Bulgáriáról, mert felesége bolgár származású volt. Neje, Nedella Mamarchev a Chatham House-ban előadást is tartott Bulgáriáról. Erre nézve: *Bulgaria and her Neighbours*. Handwritten by C. A. M. In. C. A. Macartney Papers, Ms. Eng. c. 3286. Box. 7. Doc. 12. fols. 88–92. Bodleian Library-Weston Library, Oxford.

¹⁶ Vancsa Mihailov (Ivan Mihailov Gavrilov, 1896–1990) bolgár forradalmár a két világháború közötti Macedóniában, a macedón szeparatizmus fő képviselője. Az IMRO (Inter Macedonian Revolutionary Organization) macedón terrorszervezet utolsó vezetője. Bolgárbarát, jugoszlávellenes macedón szeparatizmusával a jelenlegi észak-macedón politikai vezetés nem azonosul.

¹⁷ Alexander Nikolov Protogeroff tábornok a macedón szeparatista mozgalom bolgárbarát szárnyát vezette. 1928-ban a mozgalmon belüli leszámolások során politikai gyilkosság áldozatává vált.

hogy kiderült: egy másik gyilkosságért ítélték el. Amikor feltették neki a kérdést, hogy saját elhatározásából követte-e el a gyilkosságot, azt válaszolta, hogy „a macedón bizottság parancsára” tette. Úgy érti, hogy Miahilov parancsára, hangzott a kérdés. Válasz: „A bizottság parancsára.” Kérdés: „Nem Mihailov a bizottság elnöke?” Válasz: „De igen.” Senkinek sem lett volna bátorsága ilyen választ adni. Személy szerint nem becsülöm le őket, hiszen mentették a bőrüket. Az egyik elítéltet kivégezték, és nagy temetést rendeztek neki szülővárosában, melyet a püspök celebrált. Mihailov pártjának tagjai 113 embert gyilkoltak meg, de mindegyik macedón párt ellensége a másoknak és a Protogeroff-frakcióról úgy hírlik, hogy 18 személyt gyilkoltak meg. Őszintén szólva én semmi jelét nem látom annak, hogy a bolgár kormány keményebben lépne fel ellenük, nem merik megtenni. Önöknek fogalmuk sincs, hogy mi zajlik ott. A chicago-i helyzet ehhez képest semmiség. Nem hiszem, hogy a közeljövő bármelyik bolgár kormánya bármit is tudna ez ellen tenni.

Amennyiben a bolgár agrárpárt kerül hatalomra, akkor elképzelhető a változások. Az agrárpárt hívei és a legtöbb békés polgár sem kedveli a macedónokat. Nyíltan ezt nem hangoztatják, de burkoltan igen. Az agrárpártnak elég volt annyi, hogy a macedónok megölték Sztambolinszkijt és még sokakat, akinek a neveit nem is ismerjük, és ez minden békés polgár számára azt jelenti, hogy Macedónia komoly veszélyforrás. Szófia utcáin sétálva bármikor eltalálhat egy másnak szánt golyó. Bár a bolgárok gyűlölik a macedónokat, saját édekeiket is képviselik az ügy kapcsán. Halkan elmondják véleményüket Mihailovról, de ugyanők azt is hozzátesszik, hogy Bulgáriának joga van Macedóniához.

A macedónok tekintetében én nem látok esélyt a változásra. Igaz, hogy Mihailov egy sajtóközleményben úgy nyilatkozott, hogy amennyiben a macedón forradalmárok üldözése megszűnik, akkor ő is más módszerekhez folyamodik, és amennyire csak tud, békés eszközökkel fog harcolni. Nem tudom, hogyan lehetne bármit is elérni alkotmányos eszközökkel Jugoszláviában. Sejtelmem sincs, hogy mi történne a jugoszláv alkotmánnyal, amennyiben az nem Jugoszláviában lenne hatályos, mert az ember akkor sem tudná azt elfogadni, hogyha akarná. De újra hangsúlyozom, nem látom a lehetőségét a dolgok pozitív irányba történő elmozdulásának. Nem látom a szükséges jóindulatot a jelenlegi jugoszláv kormányban. Nyilvánvalóan nehéz dolog lehet egy ilyen büszke nép számára elfogadni a macedón célokat. Ez egyenlő lenne az erőszak politikája és a politikai gyilkosságok előtti behódolással.

Ott van a horvát kérdés is, és amíg ez meg nem oldódik, addig a macedón problémát sem lehet megoldani, mert az szorosán a horvát ügy után következik. Amennyiben a jugoszlávok tisztességes bánásmódban részesítik a macedónokat és elfogadható kormányzást vezetnek be a térségben, az ott élők abbahagyják a folyamatos tiltakozást, lázadást a jugoszláv kormány ellen és ennek lesz némi eredménye. De sajnós a magam részéről nem hiszem, hogy a jugoszlávokban meg lenne a szándék és az akarat erre. Így tehát a jelenlegi helyzetben úgy tűnik számomra, hogy bár a balkáni föderáció útjában álló egyéb nehézségek másodlagosnak tekinthetők, a rendkívüli nehézségeket okozó macedón probléma megmaradt és nem látok rá megoldást.

HOZZÁSZÓLÁSOK

Egy hozzászóló két szempontot emelt ki, melyből az egyik optimista jellegű, a másik inkább pesszimista. Az első a jelenlegi belgrádi kormánnyal kapcsolatos nagy elvárásokat érinti, különösen a külpolitika terén és Olaszország irányába. Ebben a tekintetben a jugoszláv kormány sokszor emlegeti az olasz fenyegetést, és semmi provokatív dolgot nem nyilatkozik az olaszokról. Éppen a britek képviselik az olaszokkal kapcsolatos elítélő álláspontokat, különösen az olasz flottát és a hadsereget tekintve, és a hozzászóló még sohasem hallott ilyet a szerbektől és még a jugoszláv katonai körök is mérsékelt álláspontot képviselnek ez ügyben. Másrészt a jugoszláv politikai helyzet tekintetében a felszólaló sem látja a megoldást. A macedón kérdés egyértelműen a helyzet kulcsa és ezt az egészet le lehet szűkíteni egy szerb-bolgár ellentétre a Jugoszláviához tartozó Macedóniában. Ehhez képest a görög-bolgár kérdés elenyésző jelentőséggel bír, ráadásul ebben a tekintetben a lakosságcsere folyamata gyakorlatilag lezárult. Mr. Macartney fején találta a szöveget, amikor azt mondta, hogy a macedón problémát nem lehet addig megoldani, amíg a horvát kérdés meg nem oldódik, de ez utóbbi megnyugtató rendezésére a hatalmon lévő jugoszláv vezetők aligha képesek. Függetlenül attól, hogy Sándor jugoszláv király zágrábi látogatása eredményes lesz-e, vagy sem, az ember nem tud belelátni az ottani döntéshozók fejébe, de nem tapasztalható semmiféle szándék, hogy a horvátoknak megadják a szükséges engedményeket. Addig, amíg Jugoszlávia át nem alakul egy föderatív szerkezetű állammá, ahol a különböző országrészek a régi tartományok határait követik, és amíg nem jön létre népképviselői kormány, addig semmi sem fog Macedóniában változni, eltekintve néhány gazdasági és közigazgatási

reformtól. Persze ezek a kisebb változások is fontosak, mert így kisebb lett a korrupció és felgyorsult az igazságszolgáltatás, másrészt viszont politikai és kulturális téren elnyomják a szabad véleménynyilvánítást és Macedóniát máshonnan odatelepített hivatalnokok, iskolaigazgatók és papok irányítják.

Lord Noel-Buxton¹⁸ az Athénban megrendezett konferenciával kapcsolatban megemlítette, hogy ez az esemény meglepő eleme volt a balkáni államok együttműködésének és arra lenne kíváncsi, hogy Mr. Macartney miért nem optimista ezzel kapcsolatban. Korábban ilyen konferencia elképzelhetetlen lett volna. Az 1904-ben Londonban, az Earl Court's-ban megtartott balkáni kiállítás óta és néhány kisebb eseményt leszámítva, melyek az 1912-es balkáni háború előtt kerültek megrendezésre, a különböző balkáni kormányok alig voltak beszélő viszonyban. Az feltétlenül változásokat kell, hogy jelentsen, hogy rendszeres, éves konferenciák megrendezését tervezik, ahol a kisebbségi ügyek is napirendre kerülhetnek. Elképzelhető, hogy a macedón probléma nagyobb perspektívákba illesztve lenne megoldható, kölcsönös jó szándékon alapuló lakosságcserevel, hiszen a félreértések és az ellentétek fő oka a rossz bolgár-jugoszláv viszony. A hozzászólónak az a benyomása, hogy a macedóniai bolgár lakosság ügye nem kap elég figyelmet.

Kérdések hangoztak el a szovjetek balkáni aktivitásáról, mely konfliktusokat gerjeszt a balkáni agrárállamokban, és erre a Harmadik Internacionálé keretein belül milliós összegeket fordítanak, továbbá arról, hogy a nagyhatalmak balkáni jelenlétét inkább a Nemzetek Szövetsége égisze alatt, mintsem saját nagyhatalmi politikájuk eszközeivel lehet érzékelni. Kérdés hangozott el a görögök bizánci elképzeléseiről, a bánáti lakosság Jugoszlávián belüli újjászervezéséről, mely nem a régi tartományi határok mentén történik (és ennek összefüggéseiről a macedón kérdéssel), valamint az agrárválságról, mely közös táborba kényszerítheti a balkáni államokat.

További észrevételek hangoztak el azzal kapcsolatban, hogy jugoszláv Macedóniában a bolgár kisebbségek iskolái külön problémát jelentenek, mert az ottani népesség nem kétnyelvű, mint Bulgáriában, vagy görög Macedóniában. Hozzá tették, hogy a görög uralom alatt élő macedónok szabadon használhatják nyelvüket, és azonnal tiltakoznak, amikor a Jugoszláviához tartozó Macedóniában csak szerbül lehet beszélni, és a bolgár könyvek kiadását betiltják. Egy hozzászóló megemlítette, hogy a leg-

¹⁸ Lord Noel-Buxton (1869–1948) brit liberális, majd munkáspárti politikus. 1924-ben és 1929–30-ban mezőgazdasági és halászati ügyi miniszter. 1912-től a Foreign Office egyik meghatározó Balkán szakértőjének tartották, különösen a Bulgáriát érintő ügyekben.

utóbbi időkig Belgrádban nem lehetett bolgárellenességet tapasztalni, amit bizonyít azoknak a bolgároknak a példája, akik utcai mozgóárusként, kis kocsijuk oldalára cirill betűkkel írták fel neveiket (és csak alatta szerbül) és hibátlanul beszéltek szerb nyelven. Vagy Szófia esetében, ahol Dobrudzsa miatt erős románellenesség van, mégis a román nyelvű újságokat nyíltan olvassák a katonai kaszinókban; az említett bolgárok és szerbek tökéletesen értik egymás nyelvét.

További kérdések hangzottak el az Ohridi-tó térségéről, mint konfliktus zónáról, a korábbi bolgár metropolitia peréről, az albánok adózási hajlandóságáról és a leszereléssel kapcsolatos álláspontjukról, az albán-olasz és a bolgár-szovjet viszonyról. A román földreform kapcsán kérdés hangzott el arról, hogy valós-e az állítás, miszerint csak román nemzetiségű állampolgárok birtokolhatnak az országban földet és nincs-e ez ellentétben a békeszerződés kisebbségi rendelkezéseivel. Felvetődött az is, hogy a Chaloff és Anastassoff által jegyzett és a Népszövetség Tanácsának megküldött petíció nem okozhat-e olyan hatást Jugoszláviában, mint a lengyel ügyben készült hasonló petíció Lengyelországban.

A továbbiakban megjegyezték, hogy az olasz-jugoszláv ellentét a bizonytalanságérzet következménye. Velence és Taranto között az olaszoknak nincs a hadiflottájuk számára alkalmas kikötő, míg az Adria szemközti partja tele van olyan kikötőkkel, melyek egy olaszok elleni támadás kiinduló pontjai lehetnek. Az olaszok és a görögök közötti megbékélés elképzelhetetlen, amíg az olaszok birtokolják a Dodekanészosz-szigeteket. Mihailov macedóniai tevékenysége hasonlít Al Capone chicago-i működéséhez, vagy a korzikai banditákéhoz és ennek nincs nemzetközi jelentősége.

Mr. Macartney válaszában elmondta, hogy erős kételyei vannak azzal kapcsolatban, hogy a szovjetek komolyabb pénzeket költenének a Balkánra. A kommunisták általában azokat támogatják külföldön, aki szemben állnak a hatalmon lévőkkel. Azzal kapcsolatban, hogy a nagyhatalmak a Népszövetség égisze alatt képviselik érdekeiket, példaként említette az 1925-ös évet, amikor eléggé eredményesen véget vetettek a térségbeli ellenségeskedésnek és rávették a görögöket pénzügyi kötelezettségeik megfizetésére. Az előadó úgy gondolja, hogy Mr. Venezelos eléggé elkötelezett a bizánci eszme iránt, bár a Törökországból érkezett görög menekültek körében ez nem túl népszerű. Amennyiben Törökország egy esetleges következő háborúban összeomlana, a görögök vélhetően megpróbálnák érvényesíteni igényüket Konstantinápolyra, de jelenleg nincs ilyen tervük. A bánati területek közigazgatási újjászervezése kapcsán elmondta, hogy Macedónia területének $\frac{2}{3}$ -át közigazgatásilag elcsatolták az északi $\frac{1}{3}$ -tól.

A gazdasági válság és az agrárkonferenciák nyilvánvalóan közelebb hozzák egymáshoz a jugoszlávokat és a románokat. Bulgária részt vett a korábbi konferenciákon Varsóban és Bukarestben, de a legutóbbiról már hiányzott, vélhetően olasz nyomásra. Jelezték, hogy a következőn részt fognak venni, és ez egy olyan tényező lehet, ami javíthatja a kapcsolatokat a bolgárokkal. A görögök ebben nem érdekeltek, mert az ő országuk nem gabonatermelő állam.

Az előadó nem gondolja, hogy a bolgárok sokat törődnének a volt metropolitájukkal, ő maga a mai napig egyszer sem hallotta a bolgároktól ezt említeni. Ez nem egyházi kérdés, hanem a macedón politika része, hiszen a volt metropolitának már semmilyen egyházmegyéje nincs. Az előadónak friss információi nincsenek Albániáról, de úgy tűnik, hogy az albánok az összes pénzüket fegyverkezésre költik. A londoni román követség egy munkatársától értesült arról, hogy csak román nemzetiségű állampolgár birtokolhat földet Romániában. A románok és a bolgárok legmagasabb szinten mindig baráti viszonyban voltak, de a szorosabb szövetségkötés elé mindig értelmetlen akadályokat gördítettek.

Mr. Macartney egyetért abban, hogy a szerbek különösen az olaszokra figyelnek, és úgy látja, hogy a Balkánon az olaszok az igazi bajkeverők. A franciák politikáját kéne követniük, de ez a megbékítés politikája, az olaszok pedig minden erővel a zűrzavarkeltést folytatják. Nem lát okot az optimizmusra a Népszövetség elé került petíció ügyében, miután ezt elég látványosan elvetették. Az Adria olasz oldalán lévő hadikikötők ügye kapcsán megjegyzi, hogy ezt ellensúlyozza a jugoszláv oldalon teljesen kiépítetlen közlekedési hálózat. Csak egyetlen keskeny nyomtávú vasútvonal van Ragusától Szarajevóig és az út 14 óra. Az előadó nem gondolja, hogy a macedónokat Al Capone-hoz kellene hasonlítani. Mihailov lehet, hogy kevésbé elismert, mint elődje, de a macedónok egy eszméért harcolnak.

Az athéni konferencia egyértelműen számos eredményt produkált, legalábbis elméletben. A munkaügyi bizottság eredményei nagyon jók. Másrésztől csupán olyan dolgokban értettek egyet, melyek kisebb fajsúlyúak és ezekben is csak elméleti egyetértés született. Kijelöltek egy történész bizottságot a balkáni történelem tanulmányozására, ami nagyon jól hangzik, de nincs két könyv a Balkánról, amelyek még akár az évszámokban is egyetérténeek. A konferencia Macedónia ügye miatt volt sikertelen. Nyilatkozat született a nemzeti kisebbségekről, ami semmitmondó, és aztán a szerbek azonnal elkezdtek arról beszélni, hogy meg kell védeni a Görögországban élő szerb közösséget.

A macedón kérdésben az előadó két megoldást lát; az egyik az, hogy a macedónokat hivatalos jugoszláviai nemzeti kisebbségként kell elismerni, és nemzetiségi jogokat kell adni nekik, vagy pedig szerbökké kell válniuk. Azt a megoldást kell választani, ami a legkisebb véráldozattal jár.

A levezető elnök az ülést bezárva elmondta, hogy minden hozzászóló világosan kifejezte, hogy a macedón probléma a balkáni ügyek kulcsa. Az előadó két alternatívát vázolt fel, közülük bármelyik vérontáshoz vezethet. A levezető elnök úgy véli, hogy lehet egy harmadik megoldás is. Amennyiben Jugoszláviának alkotmányos, népképviselői kormány lesz, ez a kormány remélhetőleg hajlandó lesz engedményeket tenni a macedónoknak, és talán a macedóniai bolgárok a mostani követeléseiknél egy kicsit kevesebbel is beérik majd. Végül a levezető elnök megköszönte Mr. Macartney érdekes és elgondolkodtató előadását.

ÖSSZEGZÉS ÉS KITEKINTÉS

Carlile Aylmer Macartney sokoldalú, ugyanakkor alapos történészi tájékozottsága világosan látszik az 1969-ben első kiadásban megjelent, nagy terjedelmű Habsburg történeti monográfián (*The Habsburg Empire, 1790–1918*), valamint az Alan W. Palmerrel 1962-ben közösen írt és többször kiadott Kelet-Európa történeten.¹⁹ A mintegy félezer oldalas Kelet-Európa történet, az *October Fifteenth* című Macartney kötethez hasonlóan hosszú évekig egyetemi tankönyvként szolgált az angol és amerikai felsőoktatásban, teljes joggal, mert a könyv számos megállapításával a vonatkozó történeti szakirodalom ma is egyetért. A két háború közötti Kelet-Európa története 19. századi visszatekintéssel és 1941-ig tartó kitekintéssel, tematikus szempontok alapján tárgyalja a térség országainak történetét, a Magyarországról szóló részeket természetesen Macartney írta.²⁰ A kötet hátsó borítóján Macartney Foreign Office-beli, háború alatti munkatársa, Elisabeth Wiskermann²¹ és Hugh Seton-Watson

¹⁹ Macartney, C. A.–Palmer, A. W.: *Independent Eastern Europe. A History*. New York, 1966.

²⁰ Az 1966-os kiadásban a Magyarországról szóló index a 483–484. oldalakon található, a szakirodalmi hivatkozások pedig a 455. 457. 459. 462–463. oldalakon. A kötetben nem jelzik, hogy a két szerző mely fejezeteket írta, de Macartney korábbi tudományos és diplomáciai tevékenysége miatt egyértelmű, hogy a magyar részek mellett a Balkánról (Bulgária) szóló fejezetek, valamint a nemzeti kisebbségi kérdést tárgyaló részek az ő tollából származnak.

²¹ Elisabeth Wiskermann (1899–1971) angol–német származású újságíró, történész, a második világháború alatt a brit hírszerzés Svájcban tevékenykedő munkatársa. 1945

méltatta a szerzők munkáját, kiemelve, hogy csak azok tudják igazán értékelni a szerzők precíz megfogalmazásait, az alapos dokumentációt és a helytálló következtetéseket, akik maguk is foglalkoznak ezzel a bonyolult témával és térséggel.

Mindez világosan tükröződött a Balkánnal foglalkozó előadásban is, hiszen a térség népeinek történeti konfliktusait, a vallási, etnikai jellemzőket és feszültségeket Macartney helyes súlypontoszással és jó érzékkel kötötte korának aktuális viszonyaihoz. Megállapításai, melyeket az előadás keretei miatt nem tudott nagyobb mélységben kifejteni, még így is távol álltak a politika és diplomácia akkori világában oly divatos „nemzet karakterológiai” megközelítésektől és egyéb sztereotípiáktól. Ez a korszakban ritkaságszámba ment és a brit külpolitika számára még akkor is hasznosnak bizonyult, hogyha tudjuk, Macartney véleményét nem mindig és nem mindenben vették figyelembe a Foreign Office döntéshozói és a Balkán tekintetében jórészt a görögországi brit érdekekre koncentráltak.

után az Edinburg-i egyetem professzora (Chair in International Relations at the University of Edinburgh). 1944-ben nagy szerepe volt abban, hogy az amerikai-brit légitámadások nyomán Horthy megakadályozta a budapesti zsidóság deportálását. Főbb művei: *Czechs and Germans* (1938); *Undeclared War* (1939) További publikációiról bővebben online: Internet Archive, https://openlibrary.org/authors/OL1111306A/Elizabeth_Wiskemann — 2021. augusztus 16.